

ЛІДА ПАЛІЙ - МАНДРІВКИ В ЧАСІ І ПРОСТОРІ

ЛІДА ПАЛІЙ

*Мандрівки
в часі
і просторі*

Об'єднання Українських Письменників у Канаді "Слово"

Торонто

1973

Едмонтон

Фото: Іван Котульський, 1973.

Printed by:

Kiev Printers Ltd., 860 Richmond St. West, Toronto, Ontario, M6J 1C9, Canada

Мехіканські враження

Наближається північ, дощ не вщухає. Виходимо з автобуса в невідомому нам містечку Пацкуаро. Десь по той бік площі вигуки і сміх... Нас дві, ми стомлені, розгублені. Співпасажири позабирали свої перев'язані мотузками картонні скринечки і зникли в п'їтмі.

Звідкілясь з'являється громадка босих хлопчиків-індіан. Малі руки сягають по наші валізки, передираються.

— Сеньйоріта, за одне пезо заведу до готелю!

Один більшенький хапає обидві валізки й біжить крутими вуличками. Стараємося додержати йому кроку, ковзаємося по опуклих мокрих камінцях, загортаємося від дощу й холоду.

Хлопчина грюкає у важку браму, скриплять засуви, відчиняє старша жінка.

Усередині ясно й радісно. Кажлі підлоги й стін виблискують сотнями світел. Посеред центрального критого патіо пальми у вазонах і безліч квітів. Дістаємо кімнату з входом з горішньої колонади. Важкі меблі з минулого століття, на стінах в овальних рамах портрети вусатих чоловіків і жінок з великими гребенями у волоссі.

Охоплює мене дивне почуття розгублення в часі і просторі.

**
*

...Не можу заснути. Як тільки закрию очі, здається, що я знову в автобусі, що в'їжджаємо в ще один закрут. Пригадую деталі цілоденної подорожі. Бачу ще раз дорогу, що шукає куди б продертися крізь гущавину Сієрра Мадре — казкових, таємничих гір. Уви-

жаються знову зубчасті скелі у мряці й дикі бездонні провалля. Виринають з пам'яті гравюри, що їх колись у дитинстві я оглядала в поживклій книжці про Кавказ.

Наша дорога спиналася на висоти понад десять тисяч стіп, де вже тільки самотні поторгані вітром кедрри, знову спадала вниз поміж великі лапаті агави. Ішов зливний дощ, каламутні ріки хлинули по узбіччях і через дорогу. Автобус немов шлив, розгортаючи воду. Усередині абсурдно похитувались чорні голови пасажирів, у радіо монотонно повторялися мекіканські мелодії.

Шофер їхав, майже не міняючи швидкості, навіть на закруті. Перед ним на шибі образки святих, фігурки, вервиця й паперові квіти. Хвилинами здавалося, що власне завдяки тільки надприродним силам автобус не покотився в провалля.

**
*

Прокидаюсь. Крізь щілину під дверима балькону пробивається світло. Вікон немає. Відкриваю важкі двері, і в кімнату вривається сонце і звук дзвонів.

Унизу виблискує містечко: червоні дахи і білі-білі стіни. А там темносинє плесо озера й далекі гори. Повітря прозоре й іскристе.

Десь шіють шівні, пахне ранком.

Вирішую тут залишитися...

**
*

Раптом усвідомляю собі свою самотність. За закрутом зник автобус, яким від'їхала моя подруга. Залишаюся сама, не знаючи мови, в глибині цієї дивної країни, де люди привітні, однак непевні, де ще й досі володіє закон сильнішого і закон пістоля.

З базиліки знову дзвонять дзвони. Іду туди стрімкою вуличкою. Місто ховається від мене поза пастилевими мурами. Десь у їх нутрі життя, холодні колони, сади. А тут назовні тільки поодинокі загратовані вікна й балькончики. На примурках і підвіконнях

безконечні ряди вазонів з квітами. Де-не-де через мур переливається ніжнозапашна багряна бугенвія. Коло неї, мов на нитці завішені, манюсінькі колібри.

Усередині старої базиліки підлога з холодних нерівних кам'яних плит і закопчені стіни. З кутів споглядають почорнілі дерев'яні святі. Пахне кадилом і віками.

Кілька жінок, загорнутих у великі хустки, моляться навколішки. Над вітварем статуя Мадонни «de la Salud», зліплена ще конкістадорами із святої для індіан кукурудзи й соку орхідей. І сьогодні її почитують частинно як поганську богиню. Скло довкола постаті прострелене в кількох місцях, — мабуть, хтось розраховувався за невислухану молитву. Статуя неторкнена — вона ж чудотворна.

**
*

Сиджу в «кантіні» на головній площі і п'ю міцну каву. Пахне дешевим товщем і десь у глибині будинку чути вічний ляскіт долонь об тісто кукурудзяних паляниць. Кантіна зовсім відкрита до дороги, і звідти заносить пилом. Сьогодні ярмарок. З довколишніх сіл індіани везуть товари на віслюках, ведуть овець, поросят. Чоловіки йдуть попереду, за ними жінки, опустивши голови. У жінок часто немовлята, прив'язані великими хустками до плечей. Більші діти підбігають за батьками, дівчатка плутаються босими ніжками в довгих яскравих спідничках.

Лінивi собаки, що тут у Мехіко всі якісь жуді й однаково жовті, вештаються по площі або сплять у тіні музичного кіоска. Ці кіоски спровадила до країни імператриця Карлотта з Австрії ще в дев'ятнадцятому столітті, і вони ніяк не гармонізують з довкіллям.

Час від часу проїжджають з лопотом обпорошені автобуси третьої кляси, виповнені докраю пасажирами, індіками, козами, клунками. Кому не стало місця всередині, той приміщується на сходах або на даху.

І знову курява заслонює всю площу й покриває металеві крісла та столики довкола мене.

**
*

Пробиваюся крізь ярмарковий натовп. Пахне димом і екзотичним зіллям. Сотні людей пересуваються поміж товаром, однак нема ні вигуків, ні сміху. В індіян завжди якийсь тужливий погляд.

Товар розкладений на землі, а коло нього сидять жінки, розстеливши свої довгі спідниці довкола себе. Лиця в них передчасно постарілі, голови не покриті, а волосся сплетене в миршаві кіски, перев'язані строкастою волічкою.

На продаж є всячина: і тропічні овочі, і ярина, і зілля, і «ліки» проти «вроків». Далі стоять традиційні кам'яні жорна, кошки, мати, сомбреро, сандалі, горшки, примітивно розмальовані миски, вовняні накривала «серапе» в гармонійних кольорах.

В одному кінці ярмарку підприємливі міщухи продають ґальянтерію — мерехтливі коралі, стяжки, міський одяг. В тіні евкаліптусового дерева писар з машинкою старого моделю за малу оплату пише прохання і скарги до урядів та любовні листи.

Гаряче, тіні стають зовсім короткі...

Група людей товпиться при столі, де продавець дає пити з одного горнятка якусь рожеву воду та відганяє черпаком мух, що обсідають дешеві солодощі.

**
*

Я на вершку гори острова Ханіціо на озері Пацкуаро. Навколо бавляться смагляві й замурзані діти, сміються і перекликаються мовою племені тарасків.

З-поза вулканічних гір по той бік озера насуваються важкі сині хмари. Тут іще сонце, і все яріє світлом: білені ліплянки, що спинаються по узбіччі, копули каплічок, що внизу, рибацькі сіті, що в'ються по всіх вуличках, і соковита зелень хаців та кактусів.

Збирається на дощ. Поволі сходжу крутими нерівними сходами до причалу. В селі метушня, жінки здійсмають сіті, діти збирають дрібну рибу, що сушиться на примурках, чоловіки прив'язують важкі човни, витесані з однієї колоди.

Винаймаю моторовий човен. Зі мною, крім власника, ще старша жінка-міщанка і місцевий хлопчина з великими переляканими очима. Буря захоплює нас посередині озера, колише човен і густі водорості. Холодний дощ переходить у град. Великі льодові кулі боляче б'ють по плечах. Нам важко порозумітися, проте стараємось одне одному помагати. Ховаємо хлопчину в малу комірочку в носі човна. Він тулить до грудей якусь сорокату торбину й не обзивається, мабуть, не вмів по-еспанському.

Власник човна при їстерні, чорне волосся прилипло йому до чола, вода спливає по гарнім обличчі, що нагадує старовинні статуї в музеї в місті Мехіко.

**

Знайшла людину, з якою можу порозумітися; це працівник Об'єднаних Націй, що має під опікою довколишні села. Пропонує мені присісти до нього в нинішній об'їзді. Їдемо «джіпом» по бездоріжжях, не раз по осі у воді, бродимо вище кісток у калюжах. Відвідали колишню столицю тарасків з дзвінкою назвою Цінцунцан (сьогодні це вже тільки село), тепер заїхали до малого села Кукучучу. Обабіч дороги глиняні ліплянки — колись білені, тепер обдерті, — оздоблені тільки квітами в консервних банках. Вітає нас чорнокоса дівчина, що працює тут як соціолог з університету Мехіко. Кімната в неї з глиняною долівкою без вікон. Під стіною лежанка для снання, мабуть, єдина в селі, і скринька, на якій стоять ліки. В куті лежать книжки. В кімнаті холодно й вогко. Не розумію розмови, здогадуюсь тільки, що дівчина нарікає на брак чистоти в селян і згадує про випадки тифу.

Виходжу надвір. Мов великі птахи, бродять по калюжах чоловіки, босі, з підкоченими штанями й накриті широкими «серапе».

Сонце вже зайшло. Гори стають якісь двовимірні, мов би їх хтось витяв з сірого картону і приліпив до рожевого неба.

**
*

Вечір. Площу раз-у-раз освітлюють фоєрверки. Оркестра грає марші — голосно й фальшиво. Сьогодні «фієста».

Раніше зустріла двоє американців. Ми зраділи, наче давно розгублені родичі. Тепер під їхньою опікою пробиваюся через натовп у напрямі новопоставленого дерев'яного барака. Барак святково освітлений і прибраний гірляндами зелені. При вході десятки озброєних вояків і поліції відпихають юрбу, що хоче принаймні заглянути в середину. Впускають тільки декого, мабуть, босим вхід у залю заборонений. Мужчин обшукують, чи не мають зброї, навіть нашого американця не оминули.

Усередині пахне свіжо зрізаним деревом і зіллям, що розстелене по долівці. Грає оркестра — скрипки й гітари. При столиках подають «текілю» — напій з ферментованого соку агави. Гості галасливі. Вперше бачу в мігдалових очах іскорки радості. Мехіканці бавляться.

Просять мене до танцю. Танки модерні, тож не маю ніяких труднощів.

Коли вже гамір стає нестерпний і по долівці ллється текіля, вирішую йти додому.

Ніч холодна, а зорі тут так близько, що хочеться по них рукою сягнути...

**
*

Пробую заснути. Десь у глибині будинку тикає годинник. В голові мені товпляться враження, пов'язуються в довгий ланцюг, то знову розсипаються. Від-

чуваю, що в мене висока гарячка. Час іде безконечно поволі, страшна тиша, тільки цей годинник...

У мене напевно тиф! Усіма силами стараюся думати спокійно: просто простудилася. Однак... увижається стара «курандера», що зашіптуванням і заклинанням лікує хворих. І знову зливається реальність з шівном.

Чую музику... гітари. Поволі встаю й відчиняю важкі двері на балкон. Унизу групка хлопців.

“Вуенас посес мі amor...”

Ховаюсь у глиб кімнати. Сідаю на край ліжка, голова важка, дивлюся, як вітер перебирає довгими білими фіранками при дверях.

Примушую себе думати реально. Завтра рано треба виїхати до міста Мехіко. Там можу порозумітися, там лікарі. У мене напевно нічого поважного, тільки простуда...

Унизу стихла серенада.

Дніс. Дзвонять дзвони...

1963

Дзвінкі дні

Десь усередині корабля глухо гуркочуть машини. Відчалуємо. Спроквола пересуваються триголові ліхтарі на побережжі. Крім світел, їхніх мерехтливих відблисків у воді й рівних рядів рудих домів з білими віконницями, немає нічого.

Я сама на горішній палубі. Віє лагідний, вологий вітер. Я хвилююсь, мені цікаво і... боязко. Думаю про те, що на димарі червона зірка, що ранком будемо вже в югославських водах. Нікого не знаю на пароплаві, однак люблю подорожувати сама — все тоді якесь чіткіше й більш зрозуміле.

Спираюсь об борт; хочеться, щоб корабель був малим човном, щоб можна горнути рукою чорну воду.

Світла віддаляються, зливаються в одну смугу й повзуть волохатою гусінню по обрію. Проте я не шкодую за Венецією. Мені вона здалася бездушною. А може, її придушили строкаті, галасливі туристи? Може, справжню Венецію можна відчутти тільки тоді, коли вже на площі Сан-Марко годинник мідно виб'є дванадцятку, а на Ріва деї Скявоні німіють кроки, коли чути плюскіт води і при березі нерівно похитуються чорні лебеді гондоль, коли пахне рибою і десь у глибині завулків тужить гармонія...

**

Сонце стоїть високо. Сходжу з корабля. Опатія розкинулася на схилі гори, тоне в густій зелені. Враження таке, що рослинність душить місто, мов джунглі. Зелень проривається між кам'яними плитами на сходах, обсопує білі статуї в парках, шнеться по облуплених стінах вілл дев'ятнадцятого століття. Так і вви-

жаються в тих будівлях довгі коридори з дзеркалами й високі стелі з орнаментами й канделябрами. Хотілось би почути з вікна музику Ліста на фортепіяні... але кругом тиша. З елегантної австро-угорської Аббації залишився тільки відгомін.

Мілян водить мене по місту. Йому радісно, що я захоплююсь усім. Він купує в дівчинки на перехресті китичку диких цикляменів у барвінку. Квіти холодні і п'ярко запавні.

Ідемо вгору. Довкола густо квітнуть олеандри — білі й червоні. Дахи вілл і кипариси вже під нами. Чомусь здається, що кипариси повинні були проминути разом з малярством романтичної доби, і тому дивно, що вони ростуть ще тут у всій своїй солодкавій красі.

Пахне сонцем і тропічними квітами. Небо доспіле, можна краяти на кусочки. Побережжя мерехтить аж до Ріски.

Гелен пливе цим кораблем до Греції. Її манить клясична старовина, а мені в цю мить важко це зрозуміти; боюсь сухих жовтих скель, спеки і пилу.

У Рісці виходимо на берег, плутаємось по пристані. Починає йти дощ, і ми ховаємося під брезент другорядної каварні. На столі порозливана кава й залишений італійський часопис. Пробуємо читати хоча б наголівки, воно б цікаво знати, що діється на світі.

До столика присідає старий, бідно одягнутий чоловік, просить закурити, хоче говорити про себе:

— Я хорват... — починає.

Молодики з сусіднього стола поправляють:

— Ти югослав, різниці тепер уже немає!

Старий гірко посміхається, переходить на німецьку мову:

— Ех, багато чого тепер немає... не ті часи, розумієте... новий режим... Жаль старого.

А дощ іде далі. На бруку великі калюжі, а в них люди з парасолями, і кам'яниці, і сіре небо. Сумно в Рієці.

**
*

На кораблі можна спинатися стрімкими східцями з однієї палуби на другу, можна стояти на прові і мріяти про ще дальші світи, можна пити червоне вино, можна зустрічати людей.

Аристократична англійська пара дивується, чому я збираюся покидати пароплав у Югославії: «Як же це так самій у такій країні?» Рудий американець, що присів із своїм мотоциклом у Рієці, нарікає на югославські дороги, готелі й харчі. Тільки Мілян, що працює інженером на кораблі, сміється з них і оповідає про чудову Далмацію.

**
*

Добре лежати на горішній палубі та слухати, як глухо гуде у димарі, і дивитися, примруживши очі, як пливають прибережні гори, посріблені оливними гаями. Від берега вода темно-темно синя, а по той бік, від сонця, плесо жорстоко срібне. Острови врізаються в воду двовимірними чорними лезами.

Я не знаю моря. Думала, воно завжди величне, бурхливе — а тут якось не так, море лагідне і м'яке, мов кітка.

Десь у повітрі зависли уривки лінивої розмови, хтось говорить по-французькому, неначе б читав поезію.

Намагаюся упорядкувати враження останніх днів. Їх забагато, вони переливаються. Думаю про фінікійські і грецькі кораблі, що колись сюди запливали, про руїни римського амфітеатру, що стоїть сьогодні проти сонця в Пулі, про античні статуї й амфори, порозкидані по залущених парках.

У Спліт у руїнах палати Діоклетіяна середньовічне місто, а в святині Юпітера на баптистерії плоскорізьба хорватського короля, подібного до Володимира на київських монетах.

У домі різьбаря Местровіча новітні хорватські каріатиди підпирають стелю і кам'яним зором дивляться крізь вікно на охайно причесані пальми й далеке море.

**
*

У листках фігового дерева сотки сонць. На узбіччі гори пахне розпеченою сосниною, сюрчать цикади, непорушно стоять стовбурі засохлого квіту агави. День мов нова монета: блискучий і дзвінкий.

Ген унизу старе місто, стрімкі дахи, вежі, башти і мури довкруги. Все таке маленьке, можна б узяти в долоню, мов дорогоцінну перлину в золотій оправі.

Колись була це Рагуза. Назва пахла далекими морями. Сьогодні місто зветься Дубровнік — кострубато якимось...

Лягаю в траву. Стеблинки близько обличчя набирають гігантських форм. Крізь них бачу спокійне море, що сходиться з небом десь там, де повинні бути береги Італії.

**
*

Вали відгороджують старе місто від двадцятого століття. Проходжу звідним мостом, завішеним на ржавих ланцюгах, протискаюся з юрбою крізь середньовічні ворота.

В місті вузькі провулки і безліч сходів. Промені сонця сюди не заходять, тільки десь під дахами творять дивні візерунки на старих гзимсах і зелених віконницях.

У церкві францісканів пустка. Монах у брунатній рясі, підперезаний мотузом, пореється коло вівтаря.

Церква виповнена по склепіння звуками, хтось грає на органі. Не можна не молитись навколішках.

**
*

Увечорі приємно сидіти на сходах під статуєю Ролянда. Кам'яний готичний лицар з мечем і щитом ігнорує натовп, що пересувається повз нього. А йдуть там і туристи, і селянки в довгих голубих спідницях,

вишиваних сорочках та складних завоях, і солдати з червоними зірками на пілотках, і монахині, і матроси... усі якісь здорові і гарні.

А може, мені так тільки здається, бо вечір лагідний і вежі та башти світяться оранжово від заходячого сонця. Десь безнастанно цвірінькають горобці і кульгавий дідок довгою тичкою обганяє голубів із бароккових гзимсів церкви св. Влаго.

Хтось говорить голосно по-італійському, а згодом переходить на хорватську мову.

...У старій гавані сині сутінки. Море тихе і блискуче. Човни із спущеними вітрилами легко похитуються, а їхні щогли рисують на небі закарлючки.

**
*

У міщанському домі старі меблі чомусь пахнуть медом. На столику, на круглій накрохмаленій скатертині гіпсовий собачка. Він був колись рудий, але тепер у нього оббиті боки. В золочених рамах шлюбний портрет господарів. Обличчя в них темні, і хтось домалював рожеві щоки та синє тло.

Вечорами я люблю сидіти на примурку за хатою. Тоді в городах солодко пахнуть нічні квіти. На узбіччі мерехтять світла. Десь над берегом калатає і дзеленькає старий трамвай.

Закрадається свідомість чогось уже баченого і відчуженого колись давно.

**
*

Вечеряю в ресторані. Столик на скелі над самим морем. Над головою повітка з винограду, рукою можна сягнути по спілі грона. Здається, що в такий вечір по все в житті рукою можна сягнути, навіть по невеличку примху, однак...

Зустріла його на пляжі. Сиділи ми удвох на камені серед води, а море кипіло, пінилося. Нам було дуже смішно, коли великі хвилі перекочувались у нас над головами. Ми плянували піти увечорі в театр, —

аби тільки море залишилося надалі бурхливе і він не мусів відпливати малим вітрильником...

Це було ранком. А тепер вода зовсім спокійна, шукаю очима хоча б однісенької заціненої хвилі, прислухаюсь чи не гримить унизу на скелях. Ні, тільки хтось грає на сопілці.

На устах в мене солоний смак морської води.

**
*

Уже від ранку я в автобусі. А дороги погані-погані. Каміння, ями і пилюка. Смагляві, ясночубі хлопці то тут, то там щось направляють. Вони всміхаються до нас і не поспішають. Чомусь здається, що пораються вони тут уже багато років, та дороги ніколи не закінчать.

Коло Которської затоки хочеться вирватися з тієї клітки на колесах. Хочеться сісти на березі й кидати камінцями в спокійне плесо, щоб творились кола і росли ген під таємничий острів св. Юрія. А там поміж чорними кипарисами вежа, зовсім так, як розмалював її колись Беклін у своїм «Острові мертвих».

Автобус спинається на височезні кострубаті скелі, що нависли над містом Котор. Весь світ стає нереальним, мов голівудський фільм на широчезному екрані: синя затока, манюсінькі червоні домики внизу і велична панорама гір. Хочеться, щоб гриміла могутня оркестра.

На верху гори батьківщина войовничих чорногорців. Тут, де тепер спокійно пасуться вівці, ще з кінцем минулого століття стирчали турецькі голови на палях.

Красвид жорстокий. Немає вже надбережної м'якоти.

У Цетіне, в палаті чорногорських королів пахне музейною тухлиною. І з стін суворо споглядають вусаті королі й ватажки. У них оздобні жупани й пістолі за широкими поясами. У скляних шафах пилом припорошена зброя та в боях здобуті турецькі прапори.

У мене паморочиться голова від утоми і надміру вражень.

**
*

Автобус їде стрімко вниз. Заходяче сонце затоплює все навкруги тепло-жовтим кольором. З-поза гір незримий велетенський соняшний диск «пускає качки» по гладкому плесу затоки.

Коли переправляємося пороном на той бік, вода стає темна і важка, мов оливо.

А тоді приходить ніч, і я бачу зорі, і пізнаю Великий Віз, і стає радісно, що я не сама.

**
*

Вузькоколія повільно шнеться на гори Герцеговіни. Паротяги сопуть і випускають клуби чорного диму, що в тунелях втискається до вагонів і душить у горлі.

При рейках видно інколи комічно виструнчених залізничників з притиснутими щільно при боці червоними прапорцями. Обличчя у них урочисто-серйозні, нібито не сараєвська тарадайка лізе, а мчить якийсь трансконтинентальний експрес.

Пасажири на кожній зупинці висипаються з вагонів, облягають криниці або прямо простягаються на сухій траві при рейках. А коли поїзд уже на ходу, вони показують свою погорду до нього й в останню хвилину вискакують на східці.

У купе зі мною селяни з Боснії розкладають газету з портретом Тіта, а на ній хліб, яйця і коржі. Частують і мене. П'ємо воду з одної пляшки, обтерши спершу долонею шийку. Розпитують, звідкіля я, як мені на ім'я та скільки років.

А за вікном важкі хмари і сірі скелі внизу зарум'янені вересом. І нагло нагадую світ, який залишила на кілька тижнів. Здається, минуло вже сто років, відколи покинула американський континент і місто з монотонними цегляними домиками та рівно стриженими

травниками. І стає моторошно і зовсім незрозуміло, чого я забрала сюди.

**
*

У Мостарі над Неретвою білим луком старий турецький міст. Вода в річці прозора й зелена. За струмом пливають хлопці на автомобільних шинах і співають. Небо гаряче, будівлі міста миготять у випарах розпеченої землі.

На мосту по пласких сходинках, витертих віками, не поспішаючи, ходять люди. Час тут ніби зупинився. Старі селяни в полотняних одягах, у фезах, човгають угнутими в колінах ногами, як усі мешканці гір. Трапляються й жінки в широких шараварах і з закритими хустками обличчями.

Обабіч кручі при вході на міст старі порослі мохом фортеці. Хочеться знати, хто їх будував, хто охороняв цей міст віками. Чому Мостар не мав свого Андріча, що так цікаво розповідав про міст на Дріні?

**
*

Старий сторож у мечеті дозволяє мені пройтися босоніж по пухких килимах, а сам тремтячим голосом читає з шістсотлітнього Корану. Усередині сутінки, вологі неоздоблені стіни. В малім заґратованім віконечку, мов у клітці, блискуче гаряче місто.

Довго ще сиджу на кладовищі з похиленими отурбаненими надгробниками. Опівдні ген на бальконі мінарету муедзин, приклавши руки до рота, високим, майже жіночим голосом закликає до молитви. Унизу вірні вмиваються в криниці, і шум води заглушує співця.

**
*

Ніч. Над містом пройшла буря, ще тихо шелестить дощ. Крізь вікно бачу, як далекі блискавки освітлюють десятки голок мінетатів. Унизу, мабуть, у якійсь «кафані», хтось заводить орієнтальні мелодії. Пісня монотонна і дедалі стає надокучливою. Не можу заснути...

**
*

А Сараєво полюбила зразу. Воно відкрите, привітливe і якесь близьке мені. Ранками люблю ходити на базар Башчаршію в старій частині міста. Там жінки в народних строях, рундуки з овочами і багато кольору.

Потім їм кавун і йду в гарячі завулки, де в одвірках сидять наприкучки закутані мусулманки, де чоловіки в турбанах чи фезах курять довгі люльки і дрімають коло крамничок з мідними турецькими виробами. А в повітрі східні мелодії хрипливого патефона.

**
*

У старій церковці темно. Вона низька і без дзвіниці, бо ставили її за турків. Ікони зовсім почорніли, не можна нічого розпізнати у світлі воскових свічок. Пахне тільки ладаном і теплим чадом. Нагадується стара дерев'яна церква з мого дитинства. Її сьогодні вже немає... І я ставлю ручно сукану, пахучу свічку перед іконою.

**
*

Гасан і Руфія живуть у новій частині міста. У них по-модерному уладжене мешкання, і я могла б забути, що я в Боснії, якби не треба залишати сандалів при порозі. Обоє просто приголомшують мене гостинністю.

Вечорами сидимо в підміській «кафані». Грає мала, писклива оркестра, і жінка в короткій спідничині, ритмічно вихитуючись, співає сумні «севдалінки». (Севдаг — по-турецькому: кохання). Огорнуті цигарковим димом, чоловіки п'ють «ракію», а деякі вже б'ють чарки.

Вночі вертаємося додому. Над мостом Принципа бовваніють дерева, мов духи минулого, але нам не хочеться думати про смерть Фердінанда.

Над Бенбашею білий серп місяця зачепив одним рогом за вершок чорного мінарету й повиснув.

Співаємо:

Kad ja podjoh na Benbašu
Na Benbašu, na vodu
Ja povedoh bjelo janje
bjelo jonje sa sobom...

**
*

У самий полудень, коли на сонці надмірно гаряче, запрошує мене Пітер на каву. Сидимо на терасі готелю, кругом столики і строкаті парасолі. Вечорами тут грає оркестра, сидять за горілкою місцеві хлопці, а під освітленою стіною заваленої мечеті танцюють поодинокі пари.

Нам приносять чорну каву в малих мідних дзбаночках; вона густа і запашна. Пітер, репортер канадського журналу, забрив сюди з Румунії. З неохайною рудою бородою й витертими штанцями «хакі», він схожий на пройдисвіта, розуміє, однак, справи Сходу, і з ним незвичайно цікаво говорити.

**
*

І знову пересуваються краєвиди попри вікна поїзда. Гори стрімкі, зелені і таємничі. Сонце вже низько, і можна рахувати його сизі промені в гущавині лісу. З вологих проваль заносить крізь відкриті вікна терпким запахом папороті й арніки.

Поволі гори меншають і починаються рівнини. При стежках квітнуть маки, і згадується, що з їхніх пуп'янків можна робити маленькі лялечки з волохатими голівками і перев'язувати рожеві пом'яті суkenьки травинками.

У селах ще декуди білі хати і солом'яні стріхи. Під вікнами цвітуть соняшники й яскір.

На станціях кріслаті горіхи. Хочеться сягнути по листя, а потім потерти його в долоні, щоб нагадалося дитинство.

Темніє. У коридорі по-парубоцьки співають три солдати.

У Загребі рівні ряди сірих кам'яниць, ліхтарі, каштани, рундуки з обарінками. На перехрестях дівчата в білих хусточках продають квіти. У мене почуття, що я дома, хоч ніколи досі тут не була.

А коли пробуджуюся ранком, бачу, як соняшні плями посуваються з великої шафи в кут на кахлеву піч, а десь на подвір'ї галасують діти та хтось вибиває килими тростяною тріпачкою... Мені стає цілком ясно, що всі пройдені роки, мандрівка світами, американський континент — усе це був тільки сон, а тепер я, нарешті, повернулась до дійсності...

1964

На острові

Порожні відра дзвенять у ритм кроків на вулиці.

Пробуджуюсь, обтулена в кокон вибілених стін, м'яких, заокруглених. У вікні соковите небо, загорнене в мереживну фіранку.

Ляцять ластівки. Кам'яне село відлунює всі звуки. Голоси з чужих вікон виповнюють мою кімнату:
«Добро ютро!»

**
*

Кам'яні села мені чужі. Вони ростуть із скель над Адріатичним морем уже тисячами літ. Вузькі, поплутані, викладені камінням вулички, виходжені сходи, доми з облупленим тиньком та відцвілими цегляними дахами спинаються один на одного, заглядають собі в квадратіві віконечка з покривленими зеленими віконницями.

У завулках тхне морем та відпадками.

**
*

Приємно пестити босими ногами гладке каміння на вулицях.

У причалі рибалки продають рибу, що лежить на дні човнів, якась рогата й вусата. Боюся драконів і знову повертаю у своє ластів'яче гніздо з самими огірками, помідорами й пахучим хлібом.

**
*

За селом у сухій траві шарудять ящірки та дзвенять цвіркуни. Пахне потолочена волами м'ята. Як помалу йдуть воли!

Час стоїть...

Лапаті фігові дерева не кидають тіні. Вони своїми дзеркалами-листочками тільки помножують сонце. Крадені овочі, м'ясисті, теплі й солодкі, не гасять спраги.

Жарко...

**
*

Коло полудня вибухає сонце. Його скалки покривають скелі, доми і плесо моря.

Море, літепле й солоне, теж не холодить.

Будинки дихають спекою, потім заплющують повіки віконниць і сплять.

Мрію про холодно-зелену соковиту траву й дотикаюся її в уяві долонями.

Спека стискає скроні обручем. Не можна думати, тільки відчувати.

**
*

У пізній пополудень село будиться. Попід мурами, по тім боці, де тінь, ходять стрункі жінки в чорному довгому одязі і ростуть ще вище з вантажем на головах. За ними тупцюють осли, обгорнуті кошами з городиною.

На порогах бабусі костистими руками прядуть тисячолітні нитки.

**
*

На дзвіниці, на кроквах між павутинням, позавішувані лилики, а на стружлявілих дошках підлоги шкіра вужа і жовтий людський череп — символи спокуси і суєти людського життя.

Зате там, поза дзвоном, співає світ. Сонце зібралось знову в суцільну кулю і котиться до заходу.

Драбина з покривленими щаблями провадить вниз у занедбану каплицю. Обдряпані мури відстояли вже дев'ятсот років, і їм байдуже, що діється всередині. Археологи забрали таблицю з глаголичним написом, а залишили попід стінами тільки ще старші уламки римських нагробників і капітелів.

Бог уже давно покинув цю святиню й перейшов до новішої церкви, де щовечора жінки відмовляють на чотках молитви за своїх чоловіків, що на морі.

**
*

Пізнім вечором на хвильорізі прохолода. Чорно ростуть великі гриби кнехтів, до яких пришвартовують кораблі. На рибацьких сітях хтось спить.

Маятник числить час: так, так, так...

Далеко на воді рибалки манять рибу смолоскипами, замість місяця.

**
*

Я цілу ніч у вікні. Не тому, що лячно. Звикла до того, що сама, що важкі дубові двері внизу не засуваються. Не сплю, бо в кімнаті душно, бо тіло променіс сонцем.

Зелено-сині зорі холодять. Холодять грона винограду на віконницях.

Годинники вибивають годину, спершу в одному кінці села, а за кілька хвилин у другому, а в мене ще інший час. Це не істотне. Час, може, десь іде своїми нормами, але не тут. Тут тільки сонце сходить і заходить...

На заході фосфорично білють скелі.

«Добро ютро!»

1967

Станція „Сон-дитинство“

Ржаво поришує підвагоння, старим годинником цокають колеса, час іде навпаки, кіноплівка закладена у зворотному напрямі.

Мої долоні липнуть до холодних шиб. За вікном іде коловоротом сльозами розмазаний світ, валяться, мов доміно, телеграфічні стовпи, перевертаються старі домики передмістя, каруселею крутиться Високий Замок.

Я вже не думаю, тільки відчуваю. Я один суцільний біль, і радість, і очікування.

«Співпасажире із Словагзини, спасибі за довір'я. У тебе свої сльози — у мене мої. Ідь далі у свою засмужену батьківщину, а мене зостав саму з моїм Містом...»

Поїзд зупиняється у великій миляній баньці.

Станція «Сон-дитинство».

**

Львів змалів, одні каштани вирости.

Моїх вулиць ніхто не перебудував за останніх двадцять років, вони самі повужчали, а то й позмінjali напрям, ніяк не хочуть шикуватися, як у моїх снах. Доми поприсідали, позбігалися докупи, вони чавлять трамваї, гротесково сплющують їх і видовжують, мов у карнаваловому дзеркалі.

А в трамваях радісно. Вони похитуються, клеочуть. Вони мене знають, я тут місцева.

— Ну, хто ще без білета? (І завжди це львівське («ну»)).

Коло мене жінка з китицею квітів. Тону в запаху васильків, духмяному ароматі дитинства — євшан-зіл-

ля. Як жорстоко, що не дозволили поїхати в село на васильки, на резеду, на матіолу!

**
*

Коло старої порохової башти на Валах у безвітряний соняшний день гупають каштани. Вони падають з-під розчепіrenих пожевклих пальців листя і м'яко розколюються. У білій вологій колісці блискучі магаго-неві овочі.

Пам'ятаю холодно відчутий дотик каштана в самій середині дитячої долоні. Збирала їх тоді в коробку, а вони за ніч трагічно старілися, втрачали полиск і морщилися.

**
*

Під собором сидять сірі, згорнуті в клубки жебраки. Опецькуваті ангелики на барокових балюстрадах відвертають кам'яні очі в небо. На їхніх тілах зелені лишай, а на крутих стінах з овальними заглибленнями недомигі дощами жовті й попелясті плями.

У храмі св. Юра правиться Служба Божа, однак у мене почуття, що церква порожня, що десь ришлять двері, що хтось забив дошками вікна — спустілий замок на високій скелі, де тільки духи залишилися.

А, може, враження таке тільки тому, що день білий і прісний...

**
*

Круг незграбної ратуші — будівлі дихають середньовіччям та італійським ренесансом. Сопуть доми з громіздкими підпорами й склепіннями, дзвенять ряди слоїків на полицях старої аптеки, де в півсутінку, наче б альхемічні знаряддя: колби, реторти й ступки. Під окриленим левом дожив позіхає надщерблений портал дому венецького консула, підмитий віками, немов солоною водою Адріатичного моря. У домі Корнякта, в ритмічному танці світел і тіней, беруться за руки граціозні ренесансові колонади.

На Ринку, у цвіту палаючої канни, купаються сонцем і вітрами вибілені неоклясичні статуї на фонтанах. У синіх тінях нависли чорними павуками оздобні ліхтарі дев'ятнадцятого століття.

При вході до ратуші два леви вигідно обперлися на щити і вигриваються до сонця, мов старі коти.

**
*

Приємно, коли на вулиці водії вантажних авт лаються — по-українському.

**
*

Успенська церква виповнена старими молитвами і запахом паленого ялівцю. На головах вірних соняшні плями, фільтровані кольоровими вітражами. Теплий чад, холодне каміння під колінами і шепотіння.

— *Свят, свят, свят...*

Усе якось на місці, усе немов без змін...

У чорному подвір'ї церкви дзвонять спогади. Майорять прозорі дівчатка в накрохмалених білих сукенках, з квітами у волоссі і свічками в руках і раптом збігаються в одну групку на пожовклому фото в моєму альбомі.

**
*

Ходжу по соняшних прямокутниках на блискучому паркеті музею з одного століття у друге.

Варвара Лонгиш сумовито споглядає з портрета — розпечена панночка з вологими очима й важкими повіками. У ній щось рембрандтське. Пишний Константин Корнякт не залишає сумніву, що він багатий і задоволений. Зворушлива галерія міщан мого міста мальована з чуттям і любов'ю.

В інших залах героїчні, стерильні суперілюстрації усміхнених колгоспниць, червоноармійців і Леніна з простягнутою рукою.

А на подвір'ї під цегляним муром общерблена примітивна статуя, знята десь з роздоріжжя. Христос

сидить, обперши свою завелику, терном укороновану голову на праву долоню, і журиться.

**
*

При вулиці Рибацькій, сьогодні Рильського, кам'яниця з довгим балконом на другому поверсі. На тім балконі з абсурдними металевими гірляндами я колись училася ходити, і звідти світ видавався так безмежно великим!

У людей бувають на горищах старі скрині з поламаними іграшками, зошитами, записаними наївними віршиками, із засушеними фіялками. У мене цього немає. Є тільки сходи, що пахнуть пліснявою, і понуре подвір'я за відхиленим вікном у стилі «ар нуво». На цім подвір'ї колись трагічно згинуло моє пухнате біле котеня.

На тротуарі перед брамою ті самі нерівні плити, на яких ми, бувало, з маленькою Фрідою рисували крейдою «кляси»: три квадрати один за одним, потім два рядом, один і знову пара, а потім щойно «небо». Фріда мала великі карі очі і підстрижене волосся чубком. Була подібна до Анни Франк.

Немає кого питати про Фріду, і пощо? Щоб почути, що забрали її, як усіх інших?

І в мене якесь незрозуміле почуття вини...

**
*

Сходжу з трамваю в темну ніч, у чорні печери вулиць. Пересуваюся по вузькому тротуару Руської вулиці. Віє тишею, а тоді будівлі змовляються проти мене. Мені тривожно; дрижу. Повз мене снуються сірі двовимірні люди. Вони могли б іти через мене, бо я тїнь, бо я ніщо.

Щойно коли болюче спотикаюсь об круглий бруковий камінь на Ринку, пробуджуюся зі сну, що цього разу не був сном. Я є.

Хтось мене підхоплює, хтось зовсім тривимірний. Він усміхається рядом білих зубів, і я перестаю дрижати.

— *Куди вам так спішно?*

— *Додому.*

— *Куди додому?*

— *Додому, додому, додому!*

І я біжу. А в готелевій кімнаті приходить смуток. Де ж у мене дім? Я дома тут і там, не дома ні тут, ні там. Мене доля покинула десь у півдороги над Атлантийським океаном.

Висока стеля і оздобні канделябри, реалістична картина половини минулого століття, якийсь лісок, річка. Пахне Австро-Угорщиною... Внизу музика, тягучі романси. Я знову не засну.

**
*

У Тернополі за силуетами будинків, по тім боці озера, овальний помідор сонця повільно грузне в сметану туману.

На палубі невеличкого корабля цигає босоніж засмаглий хлопчина і продає квитки. Він відгортає від очей жмут жовтого волосся і дивиться на захід.

— *Буде дощ.*

**
*

І знову колише поїзд. Збруч, що колись гострим вістрям врізувався в наш чорнозем, мигнув незначним синім мазком.

За вікном налягають олив'яні хмари, гнітять оголені пожнивні поля, втомлені сірі села. Одинокі плями кольору й тепла в цій безнадійній монохромності — це недоречні склянки чаю на підвіконні.

Стає сумно, і ми з синьооким хлопцем з Харківщини впиваємося степовими піснями і причащаємося соняшниковим насінням.

Недалеко від рейок дідусь пасе корову. Одну він береже, а друга стоїть комить головою у ставку, мов на картині Шагала.

**
*

На станції у Жмеринці тріпочуть білими голубами хустини. Жінки простягають руки:

— *Купіть яблук!*

У тих руках і в тих зелених яблуках Україна. І хочеться закупити всі овочі, усю Жмеринку.

**
*

Ракета, що мчить на південь Дніпром — клубок швидкості і рокоту. Все інше — непорушність, незмінність віків. На високому правому березі хутори, соломяні стріхи і розхристані вітряки. Чорними рисками на срібному плесі човни, а в них застигли в одній позі рибалки.

У кабіні на стелі миготять, переплітаються відблиски хвиль. Але мені немов би хто дав знечулюючий укол у саме серце. Дзбан повний ущерт, більше вражень не увіллєш.

**
*

У Каневі на могилі посезонно пусто. Тиша, і запах переспілого лісу, і ще якийсь шепіт голосів живих, мертвих і ненароджених.

Унизу, на тлі темносиньої води, повногруді жінки продають сушену рибу й овочі. Сидять вони, символи землі-матері, степові богині плодючості, і хочеться їм покласти голову на груди й заплакати.

Купую натомість загорнені в газету сливки за 20 копійок.

**
*

До Києва слід в'їжджати Дніпром при сході сонця. Тоді створюється бажання падати навколішки перед позолоченими зеленими горами, перед мерехтливими банями церков, перед історією та просити дозволу ступити на берег.

**
*

По вузьких темних сходах св. Софії танцюють скоморохи. Тільки на хорах, куди вже не впускають

туристів, відчуваю велич собору. Тут я з моїми предками, тут Марія Оранта, розвівши руки, хоронить мене від усякого лиха.

А внизу порожнеча, холодне обдряпане каміння з так дуже знищеними фресками, човгання сотень ніг і монотонний голос:

— *А вот видите перед собой картину, сделанную с цветных камушков. Это называется мозаикой.*

У Лаврі, в печерах, теж холодно й стерильно. Хочеться свічок і запаху кадила — а тут електричні лампочки і чужі туристи, що шукають сенсації. Закам'янілі мумії монахів мовчать.

А, може, я вже перевтомлена і втратила здатність переживати?

**

З каламутного людського річища на Хрещатику легко втекти на Володимирську гору. Там поміж квітами на лавках дідусі грають у шахи. Великі кокарди метеликами у волоссі дівчаток, сонце в обличчях дітей, що вміють ще гратися. На асфальтовій доріжці нарисовані крейдою «кляси».

З гори вигляд на статую св. Володимира, на Дніпро, на піщаний лівий берег. Думаю, який Київ чудовий, і боюся, що це знову тільки сновиддя.

Хотілось би бачити це кучеряве місто зимою, коли дерева стають безлисті і фіялкові, коли на пам'ятниках, на банях церков білі мітри. Ішла б тоді у парк, гріючи руки в муфті, і слухала б білосніжну тишу.

**

Зустрічаю людей, ЛЮДЕЙ і маленьких людей. Бачу їх на вулицях, в автобусах, в їхніх помешканнях. Живуть вони і в малих тісних кімнатах, де вже діти звикли виготовляти шкільні задачі при гостях, і у великих домах на передмісті. Живуть і думають люди різно...

От в одній кімнаті в Києві по стіні з гуцульських кахлів мандрують жовті і зелені ловці та олені, їдуть воїни, стоять пишно одягнені пані, або райські птиці гніздяться в квітах.

Тут люди мріють про самотню колибу в Карпатах, про свободу, яка відчувається тільки в горах.

Гей ви хлопці, ба й молодці,

Візьміть мене на топорці.

Несіть мене в Чорногору...

А от покої з картинами іншої доби, ніжною порцеляною й важкими котарами. На софі сидить старенька сива дама з цуциком на колінах. Створюється враження, наче їй ніхто не сказав, що царя вбили, і вона живе так, закутана в свої сни.

У студії, серед монументальних скульптур і кам'яного пилу, з якоюсь надзвичайною прихильністю пригощають чудовою кавою-еспreso на дерев'яній скринечці.

В іншому домі півсутінь і затишок, хоч об вікна б'є дощ і стара крислата яблуня дряпає об шибки костистими пальцями. Тут модерні картини на стінах і книжки під саму стелю. Пахне старим папером і мудрістю, і так легко говориться про незагнуздану творчість.

Люди, з якими подружила, усі надзвичайні. Вони сяють доброзичливістю, вони сердечні, щирі і якісь рідні. У них щось із степової безкрайности, неприборканости. Вони пригощають, обдаровують, і мені соромно за свої вже порожні руки.

Через людей розпливається час, немає ні дня, ні ночі.

**
*

Залишаю кімнату, де циганська музика з патефона виповнює всі закутки, де при світлі свічок білі коліщатка чашок з недопитим вином. З балконау видна гору над Дніпром, на ній рівним намистом нанизані світла. Мружу очі, і світла стають різдвяними цяцьками, що променіють і радісно скачуть по чорній горі.

І тоді чую гул — гора кличе. Це вже не дитинство відгукується, як у Львові, — це щось більш одвічне.

*Красо моя, Вкраїнозко моя!
Ну що мені робити — я не знаю!
То прилезу, то знову відлітаю,
А день за днем і гасне і сія...*

У темряві хтось коло мене рецитуює Вінграновського. У нас суголосся думки.

А потім, коли виходжу на вулицю, згори, з балкона, падають під ноги важкі кудлаті айстри...

**
*

В імлі плавкими обрисами статуя Хмельницького. Він розгублено шукає напрямку, куди б звернути булаву.

Софійська дзвіниця розпливається в білості, немов на акварелі, початій знизу й недокінченій.

Сіє осіння мжичка і разом з нею приходить ніч. Жовте блискуче листя тополі липне до чорного бруку. Вдивляюся в ці дивні візерунки. Відтворюється негативний образ, бачу чорне на білому: піковий туз. У ворожбі ця карта означає смуток. Нагадується строкато одягнута циганка, що волочилася в парку Шевченка й прокляла мене за те, що я не дозволила собі повернути.

Важко повірити, що ще тиждень тому було літо, що були душні ночі, що я бігла у тьмі м'якесеньким піском до води Дніпра. А згодом цей пісок лип до мокрого волосся, до уст, а я лежала горілиць і дивилась, як гоїдався в небі Чумацький Шлях, слухала корабельні гудки, що йшли кудись у вічність, думала про те, що це священний Дніпро, і щось у мені вмирало...

А тепер від Володимирської гірки пливе в'ялосолодкий запах осені. Ходимо так Києвом — я і моя тінь.

1968

Тіні і люди

МОРЕ БЛЮЇ ПІВРЕАЛЬНОСТІ

Прокидається із свідомістю, що довго була неприємною. Пучками пальців торкає шерхкий бандаж на голові і зразу з'ясовує, де вона. Перев'язка обмотує сувій всеохоплюючого щему.

— Сестро, благаю, чогось проти болю!

Над ліжком коливається заклопотане обличчя. Ганка не може пригадати, якою мовою заговорила. Намагається ще раз по-німецькому.

По ін'єкції голова стає легкою і приємно котиться по подушці. Стіни розступаються, а в чорних рамках пливе риба й кумедно всміхається майже людським обличчям. В акваріумі вікна білість в усіх відтінях. Яскряться фасади домів, виблискують кетяги цвіту акації. Ганка радіє, що прийде час, коли, відкривши вікно, почує хмільні пахоці.

Кімната — корабель з білими вітрилами, дрімотноливо колише. Відсвіт дня розклюпується по стінах. М'які сплески світла мигтять на дзеркалі і капають на порцеляну умивальника білими яскринками...

...Білі ромени, безліз їх. Ганка припала щокою до теплої землі, голівки квітів тріпотіли на довгих стеблах вище вітряка. Млин радісно розкрилився і дивився синіми озима шибок далеко в море.

*Мрія моя
і млин над морем
у Мальме.*

Йон-Ерік не розумів нашвидку наснованих слів, однак посміхався звіжливо. Він уже не гитав, в окулярах з тонкою золотою обвідкою мигтіли ромени. Зга-

сив їх, поклавши скла в кишеню. В огах залишилися кольори пом'ятої зелені й торішнього листя. Ганці було затишно з його озима. Вона любила того хлопця, що мов би прийшов в її життя з дев'ятнадцятого століття, з обвислими каштановими вусами на засмаглому обличчі і розстібнутою полотняною сорозкою якогось старосвітського фасону. Ввижались сповільнені кадри Бергманових «Суніць», і Ганка ширяла, не торкаючися стопами квітучого поля, а біла довга сукня переливалася по ногах.

Озманілий світ пах дикою рожею, дзвенів бджолами. Стелився супокій.

Ганка підвелася. По лиці сковзнулися прив'ялі ромени, якими раніше Йон-Ерік закосизив її. Охлялі голівки квітів нагадали, що все гарне буває нетривке, що рай утрагають, і вона ще більше полюбила свого вікінга.

Через вікно лине раннє надвечір'я. Все буде добре. Лікар запевняв, що за кілька тижнів і сліду по аварії не залишиться. Ганка жде, а час примхливий у цій білій гавані: то повзе гусінню, то зному мчить птицею.

Морська пташка шугала з виляском у них над головами. По той бік ставка у шуварах цибали журавлі.

*Занадився журавель, журавель
до бабиних конопель, конопель.*

— У Чайковського є либонь така мелодія.

— Угу.

При березі легко прихлипувала вода. Тут під деревами не цвіли вже квіти. Ганка пересипала між пальцями кавове волосся Йон-Еріка. Вгорі оберталися кружальця соснових шпильок, весь світ ішов крутіжем: дідусі на лавках, дерева і ставок. Тільки вони двоє залишилися на місці. Сутеніло, але уста у Йон-Еріка пахли ще сонцем і смакували розпегеною живицею. Їм хотілося, щоб відплили лавки з дідусями, бо вони перша пара у світі, від них усе погинається, і їм люди зайві.

У вітті туркало двоє диких голубів. Як давно не гула Ганка диких голубів!

До болю баглося бути близько одне до одного, і вони, обнявшись, покватились у місто.

РЕПТИЛЦІ У ТВАНІ

Із дзеркала дивиться на Ганку кошмарне розбухле обличчя в різних відтінках червоного і синього, ніс обліплений гіпсом, а на місці очей тільки щілини. Усе позшиване темною ниткою, мов у шматяної ляльки, і обмотане пов'язкою у ржавих плямах, наче б на те, щоб усі ці недоречні елементи трималися купи. Ганка намагається всміхнутися до жалюгідної істоти, однак біль прошиває блискавкою вздовж шраму під оком.

Гойднулося дзеркало, ноги підламалися. Ганка потяглася знову до ліжка. Понівечене обличчя не може мати нічого спільного з нею. Чому воно чигає на неї?

На сусідній постелі розвернулося подібне чудище із спілими сливами навколо очей. Тільки чому тій німці так весело? Чому безнастанно цокотить і заглядає задоволено в ручне дзеркальце?

— Я завжди була гарна, а тепер хлопці зовсім подуріють.

Співжителька позбулась у клініці обвислих повік і мішечків під очима.

У них із Ганкою немає спільно мови, тож німка розтелефонує, чваниться своїм найновішим «скарбом»: турок він, і грошей у нього, як полови! І регоче розкотисто...

Ганці млосно. Вона робить зусилля втекти у світ гарного, якщо він десь існує...

На пом'ятій постелі сусідки, на підлозі порозкидані у безладді ілюстровані журнали, частини одягу. Все строкате, мов сама їхня власниця, в якій нерівно крашене морквяне волосся. Під ліжком на тарілці вчорашнє тістечко й недокурки,

Хочеться ще ширше відкрити вікно.

З нудьги Ганка розглядає заяложені журнали. У них щось відштовхуюче і рівночасно притягаюче, мов гіпнотичні очі кобри. В журналах роздовбують щонайбільш сенсаційне: скандали, убивства, розпусту, вульгарну нагість, усе з деталями та фотографіями. Усе слизьке, мов твань, грузьке... Ганка тупцює в багні і не в силі з нього вибратися.

Уночі щось волохате присмоктується до неї і не дає заснути. Відомо, в болотах водяться чорти, які ходять теж по людях і підшптують ересі про безнадійність і недоцільність життя.

Німка сопе рівномірно, в умивальнику монотонно бубнить вода, в голові деренчить настирлива катеринка.

У парку Тіволі скреготали органи карусель. Хрипка музика і обезтілений регіт у голосниках пилляли нерви. Ганка та Йон-Ерік пірнули в строкатий натовп і обнялися, щоб не розгубитися раніше, як їм це призначено. Заносило дешевим товщем смаженої картоплі від павільйонів, які архітект немов би не міг завершити і ліпив нові вежежки, балькони та аркади. Засміженими доріжками волозилися моряки і їхні дівгата з довгим липким волоссям. На сцені малого театру акробати і блазенства. Весь парк розвернувся у всій своїй вульгарності.

У цю блідонебу скандінавську ніз Ганці і Йон-Ерікові прагнулося знову кинутись у морські хвилі.

КРИК У ПОРОЖНЕЧІ

Сестра-відьма відбуває свій ранній ритуал. Огрядна, непривітна жінка, без імени і з обличчям, якого не запам'ятовують, розбуджує Ганку лопотом дверей і бряжчанням голки в бляшаному підносі.

— Прошу відвернутися до уколу. Пеніциліна.

Очманіння, холодний біль, і сестра зникає.

Співжителька вимкнулась із клініки разом із своїми декадентськими журналами, з яких вона немов колись сама виповзла. Охайно застелене ліжко залякло самотністю, кімната стала антисептично чиста. За

дверима глухомань і загадковість невідомого. Нагі стіни збіглися до купи, тільки одна риба вишкірилася на картині. Гострі скалки світла у дзеркалі разять очі.

Ганка знову біжить до свого відображення в дзеркалі. Немає вже гіпсу на носі і перев'язку зняли. Залишилося набрякле лице в синцях, ряд дрібних вузликів на шрамі під оком і позліплюване волосся. Обличчя перекошене на один бік. І стає ще моторошніше, тому що воно вже подібне до Ганки.

І як воно скоїлося? Таксі з аеродрому у Франкфурті, і хаос, коли світ провалився. Проблиски свідомості, метушня в міському шпиталі, чийсь зойк, а тоді ця тиха клініка і сьогоднішня порожнеча.

На гардаку поруг них не було нікого. Проїшов дощ і залишив синє небо в калюжах на помості та в краплинах води на лавках. Йон-Ерік проводжав Ганку до Данії. Прощалися від хвилини, коли зійшли на корабель, а, може, вже від гасу, коли зустрілися. Коло пристані в Мальме жалібно дзенькали буї, гайки квилли і розгублено галасували при кожному повороті судна. В заламах їхніх крил було теж щось прощальне.

Плесо моря — блискузгий спілий баклажан. Згодом на гардак повиходили пасажери. У закоханої пари був свій власний світ — у людей свій, і не було потреби переходити меж між ними. Скандінавіці вміють відмежовуватися байдужістю, не дошкуляють зайвим зацікавленням і не карають обуреними поглядами.

Ганка та Йон-Ерік базили тільки одне одного. Хотілося запам'ятати всі деталі зовнішності, збагнути всі закамарки погуптів. Була потреба ніжнощів, пестощів пугками пальців і солоними устами.

В огах у Йон-Еріка розгубленість.

— Пам'таєш ту птицю, що язала внозі за вікном?

Ганка дивилася на корму корабля, де на щоглі вітер ламав жовтий хрест на синьому полі.

— Навіть твій прапор побивається в пегалі.

Сонце зайшло, ще тільки гайки несли його на крилах. Відгонило дьогтем і рибою. Корабель вдарив

об берег. Затряслися вежі Копенгагену, і коло ратуші засурмили варяги у круті роги. Кінець прийшов природно, як приходить осінь по літі і зима по осені.

Ганка відкидає думку телефонувати до Мальме. Тоді у Данії був невідкличний кінець. Пригадує свій вигляд і розгублюється в плачі.

У вікні за ажурною фіранкою цвіт акації цілком сухий і тепер безшелесно облітає. Світ — потворний старомодний годинник, де все має свій розмірений ритм і в означений час висуваються фігурки, потрясуться, заколиваються і знову зникають.

Щоранку о тій самій порі у брамі будинку через дорогу появляється бабуся і чалапає вниз вулицею, згодом вертається з сіткою, повною накупленого. У вікні мансарди розхрістана жінка витрясає подушки і залишає їх провітрюватися на сонці. До сусіднього заїзду заходить кругловида служниця, далі чалапає старий чоловік з палицею і часто зупиняється. Немає молоді, не граються діти, тільки інколи від ліхтаря до ліхтаря плутається кульгавий пес.

Довгий скучний день у чужому місті. Одноманітність на хвилину перебиває дрібна грекиня, що приносить їжу.

— Мальцайт.

— Дякую. У вас багато праці? Скільки тут хворих?

— Мальцайт.

Знову скрегочуть коліщатка і обертаються за своїми законами. Цим разом — це фігурка, що крутиться на скринечці під звуки музики і не зупиниться, доки пружина натягнена. У Ганки появляється недоречне бажання розтроцити кулаком механічну ляльку.

Чому одцурався її весь світ? Де люди?

У нетрях клініки ні шереху. Хто сусіди? Скільки їх? Тюрма без ґратів із написом: «Суворо заборонено відвідувати чужі кімнати».

По полудні зникають люди і з вулиці. Там беззвучний, беззапашний світ. День соняшний, однак по-

збавлений тепла. Мертвотність, довгі тіні на глевкому тлі мов на сюрреалістичній картині.

Самотність гойдається на павутинні в куті, стелиться по підлозі і звисає з підвіконня, мов годинник Сальватора Далі. У мозок урізується здогад, що, може, всі люди загинули в якійсь жажливій катастрофі, що Ганка залишилася на світі сама. Павук пряде тенета і душить її, вона летить у безвісті. Самотність широко розкриває рота, мов у крику...

— Ви дзвонили?

Непривітна сестра виблискує окулярами. Ганка отрясає кошмар.

— Вибачте, це випадково.

Сестра щось бурмоче і грюкає за собою дверима.

ВІДРЕСТАВРОВАНІ ФАСАДИ

Наважується вийти на вулицю. Наділа капелюх з обвислими крисами і сховалася за темними окулярами. Заздалегідь приготувала булку для кульгавого собаки. Він хапає їжу, жує її, завертаючи круглими очима, відвертається і шкутильгає геть. Не помагають пестливі слова.

Ганка плентається опустілими вулицями в дільницю давно відцвілої елегантності. Ряди полинялих домів з занедбанними городчиками. За штакетами почухлі троянди переспілого літа. Повісма плющу на фасадах лізуть в очі вікон, дерев'яні віконниці заплющені.

У будинків особливий вигляд. Карнизи, гірлянди обриваються, де колись у війну розвалювалася стіна. Далі вже гладкий тиньк іншого відтінку. Усе мов у поспіху полатане, місто з відреставрованим обличчям. Ганка відчуває споріднення з ним.

Блукає далі і зустрічає все більше людей. Дехто вибавчує на неї очі. Люди чужі, і вона стає сторожка, ляклива сарна, що пружиться, готова тікати. Тут між людьми ще більш самотна, як у своїй кімнаті.

Ховається у клініку, закриває двері і залишає на зовні людський страхітливий регіт.

Смерком знову виходить на вулицю. У скверіку натрапляє на руїни церкви, залишені ще з війни, мов звалища надій. Тьмяна силуетка розвалених стін і порожні ями вікон. При вході сходи ведуть у нікуди, і Ганка думає про безпросвітність життя. Ідеш отак, куди? У чому сутність усього?

Навколо скверика світла у вікнах, там живуть люди. І щось всередині втихомирюється. Народжується надія...

ЛЮДИ У СОНЦІ

Доброзичлива сестра Юта має Ганці алькоголем волосся, помагає зачесатися, заохочує гарно одягнутись і викинути геть кумедний капелюх.

Ганка задоволена своїм обличчям, воно вже симетричне, немає чорних ниток, а синці покриті пудрою.

Іде у пальмовий парк. Там у парниках тропічна рістня. Вологе тепле лоно, в якому кільчить життя. Початок. Ганці крутиться голова від пахощів і духоти.

Назовні лагідне сонце пестить щоки. Світло просочується крізь зелень. Запах кошеної трави і спілого літа навіває спогади з дитинства, заховані у пам'яті так десь зараз за закрутом, і Ганка безуспішно намагається їх відтворити.

Під ноги котиться м'яч, і вона відкидає його дітям на моріжку. Малята обдаровують її розсміяними личками.

Сідає на терасі і гасить довготривалу спрагу склянкою вина. При сусідньому столику про щось гаряче сперечаються молоді люди. Як радісно! З віддалі чути оркестру, грає мелодію життя. І стає соромно, що все існування узалежнило від свого вигляду. Може тому, що лице — вікно до люреї...

Іде вглиб парку. Коло малого басейну знову сідає перепочити. Неподалік американський вояк сипле

окрушинки горобцям. У нього інтелігентне обличчя, і помітно, що він ніяково почувається в уніформі. Ганка задивилася на хлопця, як на весь нововіднайдений світ, а вояк приязно, майже зальотно всміхається. Ганка шаріється і, не озираючися, біжить геть поміж пахучі квітники.

А десь у глибині дерев туркоче пара диких голубів.

1970

Записки із старого корабля

Огрядна жінка посувається і звільняє для мене краєчок вузької лавки біля самого борту. На валізку не стає вже місця, тож кладу її при сходах на нижню палубу. Не думала, що цей югославський корабель буде такий старий та запущений.

Пристань у Дубровніку віддалюється в білу каламуть. Чажкає мотор, тремтить чардак. Я втомлена, хоча щойно ранок, а передомною шіснадцять годин дороги. Час ледве повзе, боюся думати про години болючого одноманіття.

Лінькувато пересуваються пливкі обриси прибережних гір, усе сіре й монотонне. Десь зриваються корабельні сирени і глухо тонуть у морі.

На палубі тершка вологість і проникливий холод. Мряка клубочиться поміж лавками, дряпає в горлі. Двовимірні постаті пасажирів застигають в одній позі.

Відхиляю голову назад і кладу на корабельне поруччя. Надо мною давно не білена стеля і вилинялі брудно-рожеві рятункові пояси. Борт дрижить, годі держати на нім голову. Слід думати про щось приємне.

ще взора на кормі грецького корабля майорів прапор у біло-сині смуги а на палубі все яріло від білоти і густоти мов вимите морською піною і було тепло і барвисті лежаки мерехтіли на сонці а море було таке синє що вже здавалося немає синішого кольору і по плесі ковзалося сонце а потім падало у воду і розбивалося на дрібні осколки мов дзеркало

хотілось злетіти взору і полинути до островів на яких зіткними рядами стояли гори спершу блакитні а далі сизі а тоді найвищі димгасто-сиві а від землі ле-

гіт приносив пахощі тиміямю шавлію і ще інших південних прянощів

у стіп Парнасу у пристані в Ітеї перший офіцер стояв на прові і наглядав над закиненням кінти так як його предки це століттями робили і ржаво скреготали ланцюги і пінилось море а солоний вітер розгортав кугері грека над його смаглим облизгям і думалось про те що той самий вітер напинав колись вітрила Одиссеєві

в коринтській затоці сонце оранжовим овалем тонуло в лілову мряку де на обрії сходились береги Аттики і Пелопонесу й тоді на безлюднім гардаку ввижались антигні герої

Починає йти дрібний дощ. Пасажири вовтузаться, совають клунки, з відкритої палуби тікають під дах. На мокрій блискучій кормі залишається тільки кілька постатей закутаних у дощовики. Під дахом стає глітно.

Час далі йде мляво, нудьга стискає горло.

Розхристаний капітан з завихреною чуприною та почервонілими очима робить враження підпилого. Розглянувши небо, він дає наказ розгорнути брезент над відкритим чардаком.

У Корчулі приходять нові сірі пасажери, розміщуються покотом на клунках і на підлозі. Товкитня ще збільшується.

Від квартир залоги заносить запахом їжі, мені починає дошкуляти голод.

Остогидли кіптяві прибережні гори. Немає чіткості ні в краєвиді ні в почуттях.

кажуть що моряки забобонні і Алексіс клав жовті воскові свізєжки у кожній церкві до якої заходили на острові Корфу а далі при дорозі зривав довгасті блискузі листки потирав у долоні і я дивувалась як прегарно пахне лаврове листя

у музеї в Геракліоні на Креті стояла пишногруда богиня землі і плодюгости а назовні в густій зелені спалахували багряні квіти гібіскуса і в евкаліптових

деревах невтомними кругами цокотали цикади мов старі годинники і не було вітру і висіла теплінь над усім тим квітузим світом

гора Іда настромилась на кам'яні роги бика на терасі палати в Кносос а в лябіринті на старезному троні засіла тінь Міноса і зотиритисязлітні дами сходили з фресків і в півсутінках шелестіли довгими спідницями а в глибині підвалля великі урни дзвеніли порожнею і тільки нагадували про солодкі вина

при заході сонця коли корабель відгалював а небо рожевіло в морі тоді гора Іда разом із світлами у стін прилипла до ілюмінатора в моїй каюті

над срібними оливковими гаями у стрімких горах у Дельфі зависли руїни святині Аполлона де Пітія пророкувала колись долю світу а в Олімпії на місці ігрищ тепло липло до тіла а навколо пахло розпеченою сосниною і кагалися великі циліндри колон де перед віками у святилищі сидів могутній мармуровий Зевес а тепер тільки ящірки шугали й ховались у щілинах

на грандіозному акрополі в Атенах небо бриніло синявою і сонце позологувало пальці колон але годі було думати про історію бо туристи обсіли каміння мов малі різнобарвні комахи

внозі хтось прикріпив освітлені холодно-білі стіни Партенону до неба і вони гоїдалися між вітками винограду над столиками таверни а мене заколисували монотонні мандоліни і вино шуміло в голові

Наш малий корабель причалює до Гвару. У пристані чорні парасолі і знову натовп. Стає моторошно, що на покладі не стане для всіх місця. Юрмище переливається через поміст. Увесь чардак скидається на табір біженців. Товста полька попадає в істерію, вона певна, що корабель потоне.

Не трапляється нічого драстичного, і пливемо неквапно далі. Даю сусідці таблетку на заспокоєння, і вона тихне.

Хтось стягає кілька заялжених лежаків із капітанського чардака. По довгому вовтуженні знаходи-

мо місце, де їх покласти, сідаємо вигідніше. Полька витягає хліб і ковбасу та частує сусідів. Розговорюємось, намагаємось помагати одне одному. Молода італійка, що сидить у мене у стіп, дарує штани-джінси малярці, яка тремтить від холоду в міні-спідничці. Мені третяся об ноги рудий собака, його теж дражнить товкитня. Мужчина невідомої національності чомусь роззувається і босоніж сидить на розгорненій газеті та намагається годувати собаку кексами.

Дощ ущух, ще тільки краплини тремтять на бар'єрі і капають спроквола додолу. Час повзе несамовито помалу, і хочеться скучно позіхати.

у грецьких селах на узбігзях гір дома викрасовувались на осонні мов скриньки одна над одною вибілені до разюгости оздоблені палаюгою бугенвіллю і царювали опецькуваті заокруглені церковці без гострих кутів а коло них стояли на сторожі стрункі статезні священники в клобуках і довгих рясах мов свізі

при столиках кантин сиділи головіки і пили перебираюги в руках пацьорки мов зотки тоді коли жінки у великих білих хустках їхали верхи на віслюках повертаюгись з поля

у пристані в Родосі розкрилились великі вітряки а далі за горними кипарисами й патлатими пальмами ховалася фортеця хрестоносців

на тім же острові я спиналася на віслюку на гору акрополя в Ліндосі де ряхтіли грецькі руїни виглянцовані солоними вітрами а осел ступав певно по кругляках стрімких вулиць а навколо коливались білі дома і хитався обрій над волошковим морем і подував легкий вітрець і заносив запахом помарангових садів

При заході сонця пливала у морі розгортаюги руками літеплий шовк води і докола не було ні живої душі тільки на березі хтось тужно співав

в Ефезі відгребані вулиці старого римського міста і визовгані кам'яні плити по яких ходили великі мужі історії по яких їхала Клеопатра і амфітеатр в якому безуспішно намагався проповідувати апостол Павло

й історія говорила а то й кричала різними мовами все зворушувало а серце товклося й хотілось сісти під фіговим деревом і впорядкувати погування але турецький провідник у біблійному завої скликав сопілкою як пастир і йшла за ним по розпеченому камені а сонце гріло

в Кушадасі на побережжі Малої Азії в каварні над морем було гути як муедзин виводив молитву і вона висіла над містом а місто далі шуміло під небом нап'ятим на стрільчасті мінарети і було видно як у пристані виблискував мій корабель мов велика риба а прибережні пальми й агави кидали довгі тіні на пісок і тоді приходила ніг несподівано і швидко

Посутеніло. В Спліті сходить більшість пасажирів, чардак майже порожніє. Вітер торгає полотнами лежаків, вони напинаються мов вітрила. Одягла вже все, що могла, але далі пронизливо холодно. Ходжу по хиткому покладі, держуся то бар'єри то стін. По підлозі котяться порожні пляшки з пива. В одному куті п'яні югославські портові робітники щось вигукують і намагаються співати, пісня обривається на півскладі.

На нижньому чердаку отвір у нутроці корабля, там грюкіт машин, звідтіля визирають замурзані обличчя, іде тепло і заносить дьогтем.

У маленькому барі переступаю через пасажирів, що сховалися тут від холоду. Жінка з немовлям поклялась таки на самому порозі. При прилавку замовляю гарячу лемонаду, щоб трохи нагрітися. У барі душно і надимлено.

везором у синьому сальоні грала оркестра сентиментальні мелодії легіт перебирав фіранками при ілюмінаторах а пізніше внизу в трюмі корабля вищала музика у «дискотек» і в півсугінках коливалися облизгя над столиками і постаті вихлялися в модерному танку по помості а перший офіцер Димитріос якого облизгя нагадувало Гермеса в музею в Олімпії в білій уніформі з позоложеними пагонами підбиває серця пасажирок по півнозі з горішньої палуби було видно як з повні місяця капало світло на плесо води і горні леза

острівів краяли море на куски і все було зіткне і гардак виблискував і фосфоризним світлом яріла уніформа Алексіса а він розказував свою версію міту про Дедала і Ікара тоді коли ми пливли попри острів Ікаріос і ніг була спокійна і тепла

Я знову сновигаюсь по кораблі. Вже по півночі. Пережилююсь через борт і дивлюся на білий пінистий кільватер у чорній воді. Вода зовсім близько, здається, можна рукою сягнути. Далеко на березі блимає маятник.

Бліді електричні лампки ледве освітлюють чардак. Під ними сплять портові робітники і кілька бельгійських студентів у спальних мішках.

На прові зовсім темно. Надщерблений місяць підбився і завис розп'ятий на реї. Уся надбудова корабля стала великою і погрозливою на тлі роз'яреного неба. Мотор чажкає монотонно, десь скрегоче металева щогла, і нагадується фільм про старий корабель у Африці.

Уже дуже втомлена і повіки стають важкі, Зближаються світла Задару. У причалі видніє кілька постатей. Може, хто з них має до винайму кімнату з білою постіллю?

1972

ЗМІСТ

	стор.
Мехіканські враження	3
Дзвінки дні	10
На острові	21
Станція «Сон-дитинство»	24
Тіні і люди	33
Записки із старого корабля	42

Всі нариси були друковані в журналі «Сугасність»

